

Wstęp

Niniejszy podręcznik pedagogiki jest przeznaczony dla studentów przygotowujących się do zawodu nauczycielskiego, dla nauczycieli odnawiających swoją wiedzę pedagogiczną oraz dla studentów rozpoczynających studia pedagogiczne. Jest on zatem wprowadzeniem do pedagogiki.

Pedagogika jest nauką o wychowaniu (kształceniu, edukacji). O przedmiocie pedagogiki mówimy zamiennie i równocześnie: wychowanie, kształcenie, edukacja, ponieważ terminy te – w szerokim znaczeniu – są bliskoznaczne. Rozumiemy przez nie wszelkie warunki, procesy i działania wspierające rozwój jednostki ku pełnym jej możliwościom oraz sprzyjające osiągnięciu przez nią postawy życzliwości wobec innych i kompetencji do aktywności na rzecz dobra własnego i wspólnego w bliskiej i dalszych strefach otoczenia społecznego.

Jeżeli używamy pojęcia „wychowanie” – w najszerszym znaczeniu – to oprócz nauczania i uczenia się jako działań dla pozyskania wiedzy i umiejętności, akcentujemy spontaniczne i celowe nabywanie trwałych orientacji wartościujących, względnie stabilnych kompetencji do działania, czyli postaw, kształtowanie spójnych i specyficznych dla danej osoby właściwości zachowania się w zmiennych sytuacjach w różnych okresach życia – czyli charakteru i tożsamości.

Jeżeli używamy pojęcia „kształcenie” – też w szerokim rozumieniu – to podkreślamy jedność i nierozzerwalność, równoczesność i niezbędność intencjonalnego rozwijania wiedzy i rozumności, zdolności do przeżywania wyższych emocji moralnych i estetycznych oraz kontrolowania emocji negatywnych, samosterowności motywacji i umiejętności skutecznego działania w różnych sferach i momentach (także krytycznych) życia osobistego, społecznego, zawodowego i obywatelskiego, formowania osobowości z bogatym światem pozytywnych przeżyć, zorientowanej na zadania nie tylko osobiste, lecz także pozaosobiste, na stały rozwój w okresie najbliższym i zaplanowany na okresy odległe.

Jeżeli używamy szeroko rozumianego pojęcia „edukacja” – to nie tylko obejmujemy nim wszystkie wymienione wyżej procesy i działania, lecz zarazem włączamy do zakresu tego pojęcia wszelkie zorganizowane czynności nauczania, uczenia się i wychowywania na wszystkich szczeblach: od państwa do instytucji prowadzących te działania zarówno bezpośrednio, organicznie (jak rodzina, sąsiedztwo, rówieśnicy, przedszkole, szkoła, uniwersytet, poradnia, społeczność lokalna, samorząd, stowarzyszenia, kluby i organizacje, parafia) i działających pośrednio (jak rząd, parlament, ministerstwo, instytucje zarządzania, oceniania i kontroli czy też treści i formy medialnego masowego przekazu informacji i kultury w telewizji, radio, internecie, prasie, książkach, rozrywkowe i rekreacyjne imprezy masowe, rynek, reklama, moda).

Bliskość znaczeniowa tych trzech pojęć powoduje, że szkoły wyższe i ich jednostki prowadzące kształcenie, dokształcanie i doskonalenie nauczycieli i pedagogów mają w swej nazwie „pedagogika”, „nauki pedagogiczne”, „nauki o wychowaniu”, „studia edukacyjne”. Popularność terminu „edukacja” w języku angielskim, który ma charakter języka o zasięgu światowym i jest środkiem międzynarodowego porozumiewania się, powoduje, że zaczyna on dominować w dyskursie akademickim i w mowie potocznej.

Do studiowania pedagogiki zachęcamy wszystkich, którzy chcą zajmować się bądź już się zajmują edukacją, wychowaniem, opieką. Warto studiować pedagogikę!

Pedagogika bowiem jest nauką praktyczną dotyczącą wspomagania innych ludzi w ich uczeniu się i rozwoju. Jest zatem wiedzą akademicką, której podstawowe zasoby, kanon próbujemy zawrzeć w tym podręczniku. Zarazem jest też mądrością i wrażliwością. To znaczy, że studiowanie pedagogiki jest okazją do rozumnego ogarniania relacji między jednostką ludzką, jej ciałem i psychiką, jej osobowością i tożsamością a jej światem życia, jej otoczeniem przyrodniczym, społecznym, kulturowym i politycznym w bliskiej i dalszej skali. Dlatego studiowanie pedagogiki musi wspierać się na opanowywaniu

wiedzy z nauk dla niej podstawowych: filozofii – zwłaszcza etyki, psychologii rozwojowej i wychowawczej, socjologii ogólnej i socjologii edukacji, antropologii kulturowej i politologii. Te obszary wiedzy objęte są odrębnymi wykładami i podręcznikami. Nie możemy i nie chcemy tu wyręczać specjalistów tych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych.

Pedagog i nauczyciel, wychowawca i opiekun – to ktoś, kto wspiera rozwój Innego, kto prowadzi ku samodzielności i tłumaczy złożone znaczenia zdarzeń i przeżyć, opowieści i symboli. Dlatego też jej/ jego podstawową właściwością, trwałym „wyposażeniem” duchowym i niezbywalnym nastawieniem jest i powinna być życzliwość i ofiarność wobec innych ludzi, wrażliwość na ich problemy, współczulność wobec ich odczuć i emocji, ich indywidualnych możliwości i tempa uczenia się i rozwoju. Jeżeli takiej podstawowej życzliwości dla innych ludzi ktoś nie odczuwa, niechże porzuci zamysł zostania nauczycielem, pedagogiem, wychowawcą czy doradcą. Bez tej zupełnie podstawowej gotowości wiedza akademicka i możliwość nabycia mądrości pozostaną bezużyteczne. Jeżeli czujesz, że zamiast takiej bezwarunkowej i bezinteresownej życzliwości i ofiarności wobec innych, przeżywasz częściej i silniej zawiść i chciwość, zdobycie i zatrzymanie dóbr i blasków świata tylko dla siebie, porzuć, proszę, zamiar pozyskania dyplomu profesjonalisty w zakresie edukacji.

• • •

Podręcznik ten zawiera elementy wiedzy kanonicznej dla nauczycieli i pedagogów, wiedzy orientującej ich własne wybory i wiedzy instrumentalnej. Do zakresu wiedzy podstawowej i nieodzownej dla tych zawodów zaliczamy przede wszystkim historię wychowania i myśli pedagogicznej zarysowanej tu niezwykle zwięźle przez nestora i mistrza tej subdyscypliny pedagogiki, autora kilkutomowego podręcznika i wyborów źródeł z tego zakresu – profesora Stefana Wołoszyna. Zaprosiliśmy najlepszych ekspertów od subdyscyplin pedagogiki, które nie były omawiane w poprzedniej edycji, a mianowicie: współczesne teorie kształcenia (dydaktyka ogólna) oraz pedagogika wczesnej edukacji – Dorota Klus-Stańska; pedagogika społeczna – Barbara Smolińska-Theiss i Wiesław Theiss, pedagogika mediów – Jacek Pyżalski, pedagogika młodzieży – Agnieszka Cybał-Michalska, pedagogika porównawcza – Renata Nowakowska-Siuta, pedeutologia – Joanna Madalińska-Michalak, filozofia edukacji – Rafał Godoń i pedagogika specjalna – Iwona Chrzanowska. Wprowadzenie do pedagogiki jako dyscypliny nauk społecznych należy do kanonicznej wiedzy pedagogicznej, a zarazem otwiera czytelnika na „mapy” i „drogowskazy” do samodzielnego poruszania się po współczesnych nurtach i prądach pedagogiki. Syntetyczne analizy paradygmatów badań pedagogicznych – jakościowych w ujęciu Danuty Urbaniak-Zajac i ilościowych – w podejściu Krzysztofa Rubachy, zachęcają czytelników do studiowania najnowszych rozpraw z metodologii badań w naukach społecznych.

Zaproponowaliśmy do nowego wydania dotychczas nieobecne w wydawnictwach podręcznikowych nurty myśli pedagogicznej jak pedagogikę anarchistyczną w ujęciu Bogusława Śliwerskiego i pedagogikę Gestalt napisaną przez Wiktora Żłobickiego oraz studia badawcze uczonych, którzy poszerzają spojrzenie historyczno-problemowe na myśl pedagogiczną XX wieku: Jacka Kulbaki – dotyczące pedagogiki warszawskiego pozytywizmu, Adama Fijałkowskiego oraz Janiny Kostkiewicz – poświęcone pedagogice narodowego socjalizmu, Wiesława Jamrożka będące syntetyczną rekonstrukcją pedagogiki reformy, Janiny Kostkiewicz o polskich koncepcjach pedagogiki kultury oraz o edukacji w galaktyce znaczeń – Zbigniewa Kwiecińskiego. W ciągu piętnastu lat od pierwszego wydania podręcznika zaszły tak dalekie zmiany w świecie, że większość naszych autorów dokonała znacznych korekt, uzupełnień, a nawet napisała od nowa tekst, jak np. Tomasz Szkudlarek – pedagogikę krytyczną i międzykulturową, Bogusław Śliwerski – rozdział poświęcony teoriom wychowania oraz reformowaniu oświaty czy Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej o pedagogice instrumentalnej i socjalistycznej.

Wybór kierunków i poszukiwań współczesnej pedagogiki stanowi znaczną część naszego podręcznika zaprojektowaną i zrealizowaną z udziałem i pod kierunkiem Bogusława Śliwerskiego, znanego autora podręczników i inicjatora międzynarodowych konferencji i publikacji z zakresu pedagogiki i edukacji, poszukujących różnych alternatywnych propozycji teoretycznych i praktycznych. Jest to tylko wybór, a nie kompletna, pełna klasyfikacja i charakterystyka wszystkich współczesnych wzorów

myślenia pedagogicznego (pedagogik) i typów działania edukacyjnego (pedagogii). Pragniemy dać przez to czytelnikowi, studentowi, nauczycielowi, pedagogowi możliwość pozyskania wiedzy orientującej go we współczesnej pedagogice i stworzyć okazję do samodzielnego wyboru i akceptacji jednej lub kilku z tych propozycji jako wzorów własnego profesjonalizmu edukacyjnego. Uzupełniliśmy tę część o cieszącą się największą popularnością i efektywnością dydaktyczną koncepcje kształcenia montessoriańskiego (Małgorzata Miksza), inspirowane planem daltońskim podejście do kształcenia konstruktywistycznego (Bogusław Śliwerski), aktualny na świecie stan badań naukowych na temat kultury szkoły (Inetta Nowosad) oraz agresji i przemocy w szkołach (Janusz Surzykiewicz).

Przez cały wiek XX w pedagogice światowej i polskiej przetoczył się spór między zwolennikami nauczania i wychowania jako przekazu gotowej wiedzy i jej interpretacji oraz urabiania dzieci według stałych wzorów moralnych, pracowniczych i obywatelskich z nauczycielem i programem w centrum uwagi, czyli didaskalocentryzmu, a zwolennikami swobodnego rozwoju dzieci według ich indywidualnych predyspozycji, zainteresowań i potrzeb pod dyskretną opieką i troską dorosłego opiekuna i w zróżnicowanych formach organizacyjnych, z dzieckiem w centrum uwagi, czyli pajdocentryzmu. Didaskalocentryzm (szkoła tradycyjna, herbartyzm, obiektywizm, esencjalizm, socjologizm) reprezentował przez szkołę i nauczycieli interesy istniejącej władzy i utwierdzającej ją i jej kulturę wiedzy. Prowadził do pedagogizmu – traktowania pedagogiki i praktyki edukacyjnej jako narzędzi odtwarzania i utrwalania istniejącego ładu i funkcjonalnej adaptacji każdej jednostki do przeznaczonego jej miejsca. Pajdocentryzm („nowe wychowanie”, indywidualizm, psychologizm, antypedagogika) redukował rolę pedagogiki i instytucji edukacyjnych do pielęgnowania warunków samorozwoju. Przez cały też wiek XX poszukiwano „trzeciej drogi”: wspierania rozwoju i pełni możliwości każdego dziecka z poszanowaniem jego indywidualności, ale zarazem dania szansy każdemu do korzystania z dóbr kultury narodowej i uniwersalnej, kompetencji do samodzielnego, krytycznego wyboru spośród wielu ofert sposobów i jakości życia, zdolności do samodzielnej komunikacji z innymi w bliskiej i szerokiej sferze kontaktów, ekspresji i działania harmonijnie godzącego interesy własne z tworzeniem świata przyjaznego, „zabliźnionego”. Tą „trzecią drogą” okazał się już przed II wojną światową progresywizm, a współcześnie konstruktywizm.

W tym duchu, w tym nurcie może być umieszczony zawarty w tym podręczniku wykład zasad i metod nauczania w klasie szkolnej napisany przez Bogusławę Dorotę Gołębniak i zaproszonych przez nią autorów. Kształcenie tak pojmowane dąży do uczynienia partnerów procesów edukacyjnych ich podmiotami i autorami, a zarazem zachęca do stawiania się przez nich świadomymi i aktywnymi rekonstruktorami ich świata społecznego, świata zarówno więzi bezpośrednich, jak i odpowiedzialności obywatelskich w trzech wymiarach: lokalnym, narodowym i globalnym.

W opozycji do maksymalizmu i pedagogizmu pedagogiki tradycyjnej, didaskalocentrycznej, a zarazem w opozycji do negatywizmu i redukcjonizmu pedagogiki „nowego wychowania”, pajdocentrycznej, konstruktywizm można określić jako pedagogikę minimalnej interwencji, wsparcia i przewodzenia. Wielki pedagog profesor Kazimierz Sośnicki w *Podstawach wychowania państwowego* (1933) napisał: „Jeżeli chcesz wychowywać, to wychowuj jak najmniej!”, ale zarazem zalecał kształtowanie i ćwiczenie samodzielnego krytycznego myślenia. W tym też duchu jest zalecenie Erika H. Ericksona, znanego psychologa. Trawestując jedenaste przykazanie miłości bliźniego, zalecał on wychowawcom i nauczycielom: „Jeżeli kochasz [wychowanka], to pozwól, by przerósł on ciebie!”.

Dzięki tekstom Zbyszka Melosika i grona jego współpracowników wychylamy się poza nasz kraj i możemy pozyskać nieco wiedzy o edukacji i pedagogice za granicą, o problemach tam podejmowanych i kwestiach praktycznych różnie rozwiązywanych. Dziś już nie żyjemy w kraju odgraniczonym od innych narodów i kultur. Przeciwnie, świat stał się otwarty i wspólny, przy zachowaniu odmienności różnych społeczeństw i kultur. Dlatego musimy coraz więcej wiedzieć o innych, bliższych i dalszych sąsiadach. I znów jest to tylko wybór obszarów i problemów, a nie kompletna o nich wiedza. Wszak to początek dostrzeżenia i badania wielonurtowości pedagogiki współczesnej.

Podręcznik może być czytany nie liniowo, jak powieść, ale zgodnie z wybraną przez czytelnika kolejnością. Można też potraktować każdy lub wybrany rozdział jako odrębne dzieło, które dotyczy innego problemu. Zależało nam na tym, aby dzięki nowej edycji można było potraktować lekturę

-
-

Wstęp

-
-

każdego rozdziału jako spotkanie z kilkudziesięcioma autorami trzech pokoleń, z których każdy napisał kilka, jeśli nawet nie kilkanaście książek, do których warto sięgać w trakcie dalszych studiów.

Dziękujemy Paniom Redaktorkom z Wydawnictwa Naukowego PWN – Aleksandrze Małek-Leśniewskiej i Jadwidze Witeckiej za możliwość dokonania aktualizacji i znacznego poszerzenia nowego wydania tego podręcznika oraz troskę o jak najlepszą jego redakcję i edycję. Jesteśmy wdzięczni wszystkim autorom za wkład do podręcznika, który będzie można korygować w wyniku krytycznej recepcji oraz w kształceniu i doksztalcaniu nauczycieli i pedagogów. Prosimy zatem o uwagi i komentarze, służące stałemu doskonaleniu tego środka kształcenia i samokształcenia.

Zbigniew Kwieciński

Bogusław Śliwerski